

Вілена Воронова

*Інститут соціальної та політичної психології
Національної академії педагогічних наук України*

ЦИВІЛІЗАЦІЙНЕ ЗАЛУЧЕННЯ ЯК ПСИХОЕКОЛОГІЧНА МЕТОДОЛОГІЯ: ПОЛІТИКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Vilena Voronova

*Institute of Social and Political Psychology of The National Academy
of Educational Sciences of Ukraine*

CIVILIZATIONAL ENGAGEMENT AS PSYCHOECOLOGICAL METHODOLOGY: POLITICAL AND PSYCHOLOGICAL ASPECTS

The article examines political-psychological approaches to democratization and humanization of situations emerging due to the use of communicative strategies of cognitive character that improve social well-being of individuals, their positive attitude and position in the political spectrum. In the system of principles of ratiohumanism the principle of focusing on culture has been emphasized among the most important principles. Also the article emphasizes the importance of the factor of culture as one of the most fundamental principles of society's potential. In the conditions of instability and deformation of social reality, the system of values has changed; personal insecurity and disintegration has changed the fullness and structure of value orientations, which constitute an important basis for the self-development of the individual. Under these conditions, civilizational engagement as a psychoecological methodology serves as the embodiment of the postulates and principles of ratiohumanism.

Keywords: ratiohumanism, civilizational engagement, personality, psychoecology, mass media system.

Наукова проблема. Пріоретність політико-психологічних досліджень у визначенні питань соціального порядку та його цивілізованості важко переоцінити. Проте, переважає бачення цього питання конструктивістськими відгалуженнями організаційної психології, які багато в чому є віддзеркаленням теорії менеджменту і базуються скоріше на маркетингологічних дослідженнях та їх результатах, ніж на власне психологічних; тому *постає питання* про вдосконалення методологічних підходів до вищезгаданої проблематики соціогуманітарної науки, а саме політичної психології та соціальної філософії.

Одним з найвпливовіших напрямів розвитку психологічної науки другої половини ХХ ст. можна вважати гуманістичну психологію, фундатори якої А.Маслоу, К.Роджерс, Г.Олпорт, Е.Еріксон здійснили незаперечно великий науковий внесок у подальший розвиток власне гуманістичного, соціогуманістичного та раціогуманістичного напрямів в методології і теорії психології. Вітчизняні провідники гуманістичної психології Г.О.Балл, В.А. Роменець, Г.Трач, В.Медінцев, Н.Бастун, О.Завгородня та ін. заклали підґрунтя до розвитку раціогуманістичної методології загально цивілізаційного спрямування. Зокрема, Г.О.Балл сформулював принципи сучасного раціогуманізму та організував їх у певну систему, до якої увійшли:

Саме гуманістична психологія наштовхує дослідника- політичного психолога сфокусувати сьогодні свою увагу на тому, що наявна відсутність володіння сукупними інституціональним суб'єктом влади знаннями щодо реального вирішення проблем відновлення стабільності життя та реінтегрування тимчасово захоплених територій Донецької та Луганської областей. Комунікативні стратегії в цьому напрямку відсутні, так само відсутні й спроби розробки психологічних та політико-психологічних засад ймовірного просування в царині «цивілізаційного залучення»

до відновлювальних практик, як місцевого населення, так і тимчасово переміщених осіб. Завдяки недостатній поінформованості про зворотній зв'язок та стан психологічного сприймання територіальними спільнотами змістовної частини дискурсу урядових кіл та засобів масової комунікації, накопичуються ланцюги нерозв'язаних питань. Відсутність наукового супроводу та наукової інформації як такої є причиною накопичення ряду невирішених проблем як в ситуації з проведенням якісно-кількісних політико-психологічних досліджень в цій галузі, так і ситуацією в інформаційній політиці в Україні взагалі.

Щодо психологічних та соціопсихологічних досліджень якісно-кількісні методики, зокрема, симптоматичний опитувальник Леонарда Дерогатиса (SCL-90-R) залучався до впровадження лише тричі: у 1997 і 1999рр. Н.В.Паніною (Інститут соціології НАНУ, всеукраїнський моніторинг) та у 2014р. (Інститут економіки і прогнозування НАНУ спільно з Центром «Соціальний моніторинг» Інституту соціальних досліджень ім.О.Яременка). За даними, отриманими в останньому дослідженні, найбільш вагомі розбіжності у психічному стані виявилися такими: при «порівнянні вікових груп (до 30 років, від 30 до 55 років, старших за 55 років), можна стверджувати про посилення симптоматики за віком... Найчіткіше це виявляється у випадку соматизації, обсесивно-компульсивного розладу, депресії і тривожності. При цьому саме респонденти віком понад 55 років суттєво відрізняються від двох інших груп»¹.

Як відзначав засновник раціогуманістичної орієнтації в українській психології Г.О.Балл, – «зрозуміло, у науковому пізнанні не обійтися простими моделями. Але їх ускладнення повинне мотивуватися не прагненням до зовнішньої солідності, наукоподібності, а *змістовно* (курсив автора – Г.Б.) – необхідністю обліку факторів, від яких більш прості моделі абстрагувались. Так, щоб урахувати особливості внутрішньо складних життєвих світів, Ф.Є.Василюк ² додав до фрейдівських принципів *задоволення і реальності* ще два принципи – *цінності і творчості*(курсив автора – Г.Б.)»³.

Дійсно, традиційні елементи оцінки *«цивілізаційного залучення»* через можливості розвою потенціалу суспільства (в т.ч. підвищення ефективності роботи ЗМК України на тимчасово окупованих територіях) сьогодні не відбивають реальної ситуації, адже реципієнти не знаходяться в полі дії цілої системи ЗМІ на вказаних територіях, а їхні дії зумовлюються тільки умовами і можливостями вибору аудиторії (особливо це стосується територій тимчасово окупованих і територій, де наявний невпевнений прийом трансляції національних каналів). На жаль, *актуальними оцінками, уподобаннями, інтересами, ціннісними орієнтаціями* таких територіальних спільнот дослідники цікавляться все менше.

Принципами раціогуманізму, організованими Г.О.Баллом в певну систему є:

- принципи взаємодії суб'єкта зі світом,
- принципи взаємодії суб'єкта з іншими суб'єктами,
- принципи гуманістично зорієнтованої соціальної поведінки у сучасному світі.

У подальшому тлумаченні підкреслюється, що, «конкретніше кажучи, на найвищому рівні ми маємо дві групи, а саме: «1. Принципи раціогуманістичного світогляду» і «2. Принципи раціогуманістичної методології людинознавства»; ці останні конкретизують принципи першої групи у застосуванні до царини людинознавчої науки»⁴. Розглядаючи їх у фокусуванні до проблем реінтеграції та психологічного відновлення населення тимчасово окупованих територій, можна сказати, що залучаючи принципи раціогуманізму, можна домагатися набагато більш ефективних результатів, ніж будь-якими відокремленими одна від одної психолого-реабілітаційними та психотерапевтичними методиками.

Інтерпретаційні можливості особистості звужуються та розширюються не тільки залежно від її психічного стану, але й паралельно з можливостями отримання нею інформації про світ, який нас оточує. Коли в оточуючому середовищі відбуваються непередбачувані негативні події (які іноді загрожують життю), коли в мас-медійному просторі інформація доноситься викривлено, коли

¹ Дембіцький, С., Середа, Ю. (2015). Симптоматичний опитувальник Леонарда Дерогатиса (SCL-90-R): валідизація в Україні. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 4, 59.

² Василюк, Ф.Є. (2003). *Методологический анализ в психологии*. Москва: МГППУ; Смысл.

³ Балл, Г.О. (2017). *Раціогуманістична орієнтація в методології людинознавства*. Київ: Вид-во ПП «СКД», 80.

⁴ Балл, Г.О. (2017). *Раціогуманістична орієнтація в методології людинознавства*. Київ: Вид-во ПП «СКД», 24.

«негативні стереотипи можуть не тільки стосуватися використовуваних у науковій діяльності засобів, а й проявлятися в *установках*, насамперед *конфронтаційних* (виділення автора – Г.Б.)... Чи не слід зосереджуватися в сприйнятті позицій, відмінних від своєї, насамперед на їхньому позитивному потенціалі, на можливості їх *конструктивного розвитку* (курсив автора – Г.Б.) – і сприяти такому розвитку зазначених позицій (а разом з тим і своєї власної) за допомогою діалогу?»¹ Останні риторичні запитання, поставлені Г.О.Баллом як фудатором і провідником гуманістичної психології в Україні, є цілком слушними і з точки зору розгляду сучасного стану *політичного дискурсу* та загальної політико-психологічної та соціально-політичної ситуації в Україні.

Політико-психологічний аналіз аспектів усвідомлення аудиторією електронних медіа та мережі Інтернет актуальностей соціального буття, в т.ч. ідей незалежності України та цивілізаційного залучення до розбудови української держави, становить окремий напрямок соціопсихологічного та соціологічного вивчення проблем репрезентації цих ідей в масовій свідомості.

В умовах нестабільності та деформування соціальної реальності змінюється система цінностей; особистісна невпевненість та дезінтеграція міняють наповненість і структуру ціннісних орієнтацій, які становлять важливе підґрунтя саморозвитку особистості; з'являються нові ціннісні орієнтири (найчастіше – дуже далекі від раціогуманістичних засад), й завдяки контактам з інформаційним простором (іноді ворожим за своєю суттю і змістом), ці, як точно сформулював в свій час А.А.Бодалев, «засвоєні цінності стають елементами системи ціннісних орієнтацій особистості, важливим компонентом самосвідомості»². Передбачення, висловлені у відомій книзі Ж.Бодрійяра «Симулякри і симуляція»: «Уявне було алібі реального у світі, в якому панував принцип реальності. Сьогодні реальне стало алібі моделі у світі, яким керує принцип симуляції. Парадоксально, саме реальне стало нашою справжньою утопією»³, справдилися й перетворилися у світ «реального-уявного», тої «гіперреальності», яка з політико-психологічної точки зору є надто аморфною та гливкою, щоб віддзеркалювати чіткі ціннісні орієнтири та підтримувати особистість у складних життєвих обставинах. Можливо, тільки наукова фантастика кібернетичної епохи може дозволити собі «реально» віддзеркалювати цей утворений «власноруч» світ гіперреальності. Адже, більшість фантомів цього фантастичного світу створені саме людьми індустріального етапу розвитку суспільства, й домінування традиційних навіювальних технологій або ж класичних технологій мас-медіа також притаманне саме цьому періоду.

Виглядає аксіоматичною також передбачувана розбіжність у розумінні існування так званої суспільно-політичної типології ЗМК та їх комунікативної типології. З точки зору *раціогуманістичної перспективи*, існуюча в Україні система ЗМК може бути лише **комунікативною**, але, можна переконатись, що так чи інакше, вона може використовуватись в тому числі й у політичних цілях. Вочевидь, сьогодні наявна протилежність інформаційного «вибору» та інформаційного «меню» аудиторії; як вже артикулювалось вище, особливо це стосується непередбачуваних ефектів політико-психологічного тиску на аудиторії мас-медій, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях України.

Інформаційний вибір аудиторії ЗМК завжди був невід'ємним правом самої аудиторії, суб'єктів або «акторів» (за Ю.Габермасом)⁴ комунікаційного процесу. Позбавити її цього права, як і загального права на інформацію не може ніхто – це право людини закріплене законодавством. Уявність, штучна окресленість меж інформаційного простору може стати великою вадю, бар'єром на шляху розвитку національної системи ЗМК в Україні. Не маючи практично виходу в інформаційний простір «далекого зарубіжжя» (крім спутникового зв'язку, доступного небагатьом в період економічної кризи, короткохвильового радіомовлення та деякою мірою середньохвильового), традиційні медіа України вимушено опинилися у становищі так званого «замкненого інформаційного середовища», яке має такі характерні риси:

а) визначеність кількісних параметрів аудиторії (з тенденцією до їх зниження), яка повністю залежить від технічних умов «охоплення» території сигналом тих або інших каналів ТБ і радіо, доступом до Інтернету тощо;

¹ Балл, Г.О. (2017). *Раціогуманістична орієнтація в методології людинознавства*. Київ: Вид-во ПП «СКД», 80-82.

² Бодалев, А.А. (2008). *Психология массовой коммуникации*. Москва: Гардарики, 84.

³ Бодрійяр, Ж. (2004). *Симулякри і симуляція*. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 177.

⁴ Habermas, J. (1981). *Theorie des kommunikativen Handelns. B.2. Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft*. Frankfurt f. M., 184.

б) обмеженість інформації регіональними рамками (інформація із дальнього та ближнього зарубіжжя поступає по окремих каналах із самого зарубіжжя);

в) низька ефективність каналів ТБ і радіо України у порівнянні з національними каналами розвинених країн Європи та Америки¹.

В наявних умовах, коли «UA:Перший» канал Українського телебачення явно поступається іншим телеканалам, зокрема «1+1», «Україні» та ін. і в обсягах аудиторії, і в якості телепередач, народжуються кабельні та он-лайнні самостійні центри та телекомпанії. Саме до цих компаній вже сьогодні спостерігається відтік найбільш творчо обдарованих журналістів і професійно грамотних телефахівців (зокрема, фахівців з ІТ-технологій); саме тому й конкурентоздатність та професійна «витривалість» цих каналів буде з часом значно вища, ніж каналів державного телебачення. У зв'язку з цими тенденціями, середній рівень професійності персоналу державних компаній буде знижуватись й надалі. Досить помітно послаблюється вироблена на попередніх етапах становлення суспільного мовлення та його існування, адже саме завдяки йому мільйони людей мають змогу ознайомитись з політиками і з їхньою діяльністю. Саме завдяки засобам масового інформування (як бачимо, щодо комунікації, яка передбачає двосторонність інформаційного обміну, то тут про це говорити зарано) була напрацьована установка на авторитет та довіру до державних каналів радіо і телебачення: хоч український читач, слухач та глядач ще потягом першого десятиліття ХХІ ст. на 25% (4% – повністю і 21% значно) довіряв ЗМІ², як значущій силі в суспільстві, але цю довіру легко похитнути і звести нанівець. Так, протягом наступних восьми років ця довіра суттєво впала. Тут можна провести паралель з відомим в політичній психології і соціології індексом «ефективного числа партій», формулу розрахунку якого 1979 року вперше розробили Мікку Лааксо і Рейн Таагепера, й успішно застосовує відомий український соціолог О.Вишняк, який акцентує, що «цей індекс є засобом вимірювання для різних країн та різних періодів кількості партій, які справляють вплив на політичний процес»³.

Якщо зараз (за даними соціологічних досліджень телерадіоаудиторії) ми можемо констатувати, що потенційне покриття аудиторії в Україні здійснюється на рівні 60% – в середньому, то для державних каналів цей показник вищий на 20-30%, а значить переважно тільки на цих традиційних каналах й міститься вся так звана «політична боротьба» за місце в парламенті. У таблиці №1 дана розгорнута картина по роках електоральних кампаній в країнах Балтії за індексами ENPV та ENPS, що дозволяє визнати зроблений О.І.Вишняком висновок, що «є підстави вважати, що складна регіональна соціокультурна структура українського суспільства не сприяє формуванню в Україні багатопартійної системи із двома партіями, що домінують у цій системі, як це характерно для деяких соціокультурно однорідних країн Західної та Східної Європи із досить своєрідним в етнічному, конфесійному, мовному та інших вимірах населенням. Україна в цьому плані більше схожа на розколоти в соціокультурному (культурно-етнічному, конфесійному та мовному) плані суспільства Бельгії, Латвії, Нідерландів та деяких інших європейських країн, які не виявляють тенденції до домінування двох партій» (див. Табл.1)⁴.

На жаль, переважна більшість інформації, прикладів, тощо, які використовується для відпрацювання напрямків поведінки і створення іміджів сучасних українських політиків, беруться із зарубіжного досвіду і, на жаль, не відповідають запитам української громадськості й не можуть бути відтворені адекватно в громадській думці. У суспільстві, яке перебуває на зламі історичних епох, у процесі трансформації від тоталітарного до демократичного, від централізовано-державного управління економічними процесами до їх ринкового регулювання, від ідейної одностайності і підтримки «генеральної» лінії або «генерального» лідера – до створення низки «парламентських партій» із домінування двох (як по це вище йшлося в артикуляції О.І.Вишняка), навколо б яких

¹ Суська, О.О. (2001). Гуманізаційні завдання формування українського інформаційного простору. *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, 2, 27-38.

² Суська, О.О. (2009). Інформаційна діяльність і проблеми становлення особистості. *Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Тематичний випуск «Сучасні дослідження когнітивної психології»*, 12. Острог: Вид-во Національного ун-ту «Острозька Академія», 169-181.

³ Вишняк, О. (2017). Зміни основних параметрів партійної системи України: від виборів 1998-го до виборів 2014-го. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2, 172.

⁴ Вишняк, О. (2017). Зміни основних параметрів партійної системи України: від виборів 1998-го до виборів 2014-го. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2, 171-172.

**Тенденції змін «ефективного» числа політичних партій
у Польщі та країнах Балтії (%)**

Індекси	Польща			Латвія			Естонія		
	2005	2011	2015	2002	2011	2012	2003	2011	2015
1. «Ефективне» число електоральних партій (ENPV)	5,9	3,7	4,5	6,8	5,2	5,7	5,4	4,9	5,4
2. «Ефективне» число парламентських партій (ENPS)	4,3	3,0	2,8	5,0	4,5	5,1	4,7	3,8	4,7

гуртувалася спільнота, та створення лідерської еліти, в т.ч. політичної. В такому суспільстві завжди відбуватимуться процеси переосмислення і переоцінки багатьох раніше стереотипізованих позицій та істин, що породжують певний зсув ціннісних орієнтацій, відпрацьовуються нові соціальні установки та стереотипи, які згодом можуть набути значення соціальних норм.

Цивілізаційне залучення не передбачає зниження відповідальності ані владних структур, ані їхніх керівників за події і процеси, що відбуваються в суспільстві. Згідно зі сформульованим А.П.Назаретяном «законом техно-гуманітарного балансу», «чим вищою є міць виробничих і бойових технологій, тим досконаліші механізми стримування агресії є необхідними для збереження суспільства»¹. Так для масової свідомості взагалі означає, що перестав існувати ще один інструмент реального управління нашим складним кризовим суспільством. Паралельно з цим посилюється використання системи ЗМК для різного типу маніпуляцій масовою свідомістю. Особливо яскравих рис набуває це маніпулювання масовою свідомістю та громадською думкою під час електоральних кампаній.

Підкреслимо, те суспільство, де більшість прав і свобод громадян не підкріплені економічно і організаційно суспільством (відсутні механізми реалізації правових гарантій і постулатів), де ці права лише декларовані, виконують роль «заставки», цивілізаційного «кліше», яким прикривається влада, нібито демократично обрана і легітимна, саме в такому суспільстві, зрозуміло, неодмінно важливу роль починає відігравати маніпуляція інформацією і виникає спокуса у все ширшому застосуванні таких маніпуляцій. Паралельно росте і недовіра до змісту і оцінок засобами масової інформації сутності політичного життя, економічних, суспільних відносин взагалі, яка тісно корелюється з низьким рівнем довіри до владних структур. За даними Центру «Демократичні ініціативи» ім. І.Кучеріва (опитування відбулось у грудні 2017р.) поміж політичних інститутів найгіршу оцінку щодо довіри до них отримали: Верховна Рада України (–76 %), державний апарат (–75%), політичні партії (–71%), уряд України (–65%) та Президент України (–60%). До лідерів недовіри також потрапили такі складові правоохоронної системи, як суди (–75%) та прокуратура (–74%). Дуже високим рівень недовіри виявився і до комерційних банків (–73%) та Національного банку України (–67%). Найгірший баланс довіри/недовіри мають російські ЗМІ (–77%); «негативний баланс довіри/недовіри мають й інші соціальні інституції: поліція (–46%), СБУ (–26,5%), профспілки (–25%), західні ЗМІ (–22%), патрульна поліція (–19%), Омбудсман (–17%), НАБУ (–12%), органи місцевого самоврядування (–12%), ЗМІ України (–6%)»².

І саме в цій ситуації, як прямиий наслідок, настає період, коли влада обирає у своїх вчинках (принаймні в інформаційній сфері) – так звану маніпулятивну стратегію розповсюдження (тобто створення і відтворення) інформації, і взагалі – формування громадської думки. Суть її полягає в тому, що відбувається цілеспрямований, іноді ворожий щодо намірів вплив на аудиторію за допомогою усякого виду кліше, стереотипів, надання конкретних ціннісних настанов і орієнтирів; за їх допомогою – включення людей в діяльність, зміст якої, мета і завдання ними раціонально

¹ Назаретян, А.П. (1999). Векторы исторической эволюции. *Обществ. науки и современность*, 2, 118.

² Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І.Кучеріва (2017) Результати опитування; грудень 2017. <<http://dif.org.ua/article/rejtingijfojseojoej8567547>> (2018, лютий, 20).

не усвідомлюються, спрямування (мобілізація) реципієнта на «виконання дій, необхідних комунікатору»¹.

В сучасному світі створена практично ідеальна система міфозабезпечення політикуму – система засобів масової комунікації, яка, особливо в умовах повної або часткової їх підпорядкованості та економічної залежності від владних (олігархічних) структур буде переважно відображати міфологеми потрібні правлячим елітам².

Розглядаючи поведінку мас під кутом зору *єдності* економіки, політики і культури, слід одразу підкреслити значимість фактора культури як одного з ґрунтовніших підмурків фактичного (а не уявного) потенціалу суспільства. Зі стану культури можна виявити, чи може це суспільство швидко прогресувати, чи його очікує регрес або топтання на місці.

Культура пов'язана із суспільним буттям найбільш безпосередньо, адже вона втілюється в кожному вчинку людей, в реальних життєвих процесах, в реагуванні на ті або інші політичні події, які вона не просто «обслуговує», а забезпечує (або повинна забезпечувати) духовно, морально, філософські тощо. Евристичні можливості трактування культури і в цілому – цивілізації можуть бути втіленими в моделі, яку свого часу запропонував Д.О.Леонт'єв, використавши начерки моделей культури В.С.Біблера, деякі напрацювання М.М.Бахтіна, ін. Згідно з розумінням й цілевідповідністю будь-якої моделі виникають узагальнення, блискуче пораналізовані у працях вищезгаданих авторів, згідно з цим, вважає Г.О.Балл, моделлю вважається будь-яка система, «підставою для використання якої певною активною системою» (людиною, організацією, твариною тощо) є те, що вона має (чи принаймні, інтерпретується згаданою активною системою, як така що має) «структурну подібність» до іншої модельованої системи. Таким чином, в моделях реабілітаційного та реінтеграційного напрямів роботи психологів можуть також використовуватись моделі раціогуманізму, адже «в окресленій інтерпретації моделі застосоване структурно-семантичне трактування інформації»³, яке ставить перед психологами завдання не порушуючи базових настанов та цінностей особистості вступати з нею в діалог, маючи можливість фасилітації потенційно конфліктних ситуацій як на рівні інформування, так і на поведінковому.

Сучасний арсенал засобів маніпулювання надрізноманітний, включає цілу гаму спеціальних прийомів, методів і технологій. Згадаємо: систематичне навіювання *соціальних міфів*, підтасовка фактів, *дифамація*, розповсюдження *міфологем* замість правди, деформованість оцінок замість заохочування до виокремлених індивідуальних точок зору, дискретність та фрагментарне коментування інформації з метою подати її в ущемленому чи спотвореному вигляді. Все це виводить нас до використання спеціальних методів формування так званої «ілюзорної свідомості»⁴, яка є вторинним продуктом масової свідомості. Використання суто технологічних методик подання аудіовізуального матеріалу, таких, як: показ по телебаченню неповажних (з точки зору владного режиму) політиків в невідгідному ракурсі, використання для компрометації супротивників різних прийомів, в т.ч. монтажу кадрів, спрямованих на викривлення реальності. На прикладі інформаційних жанрів можна прослідкувати використання загально відомих маніпулятивних комунікативних прийомів із спеціальними методами формування ілюзорної свідомості, що використовуються з метою керування, зокрема, електоральною поведінкою мас.

В системі принципів раціогуманізму⁵ серед найважливіших принципів є «принцип орієнтованості на культуру», що органічно до принципу «орієнтованості на особу». Аналіз орієнтації на цілісну особу, проведений на прикладі учнівської молоді, довів (із використанням терміну «особистісна орієнтація») та дозволив сформулювати висновок, за яким зазначена орієнтація передбачає:

А) ретельне врахування ендопсихічних властивостей кожного учня;

Б) такий вплив на його екзопсихічні характеристики, який сприяє його прилученню до культури (загальнолюдської, національної, у разі потреби – також професійної у єдності її

¹ Суська, О.О. (2007). *Психологія інформаційної діяльності в сфері масової комунікації: Основи формування критеріїв інформаційного обміну*. Монографія. Київ, 53-54.

² Васютинський, В.О. (2005). *Інтерактивна психологія влади*. Київ.

³ Балл, Г.О. (2017). *Раціогуманістична орієнтація в методології людинознавства*. Київ: Вид-во ПП «СКД», 129.

⁴ Суська, О.О. (2013). *Психоекологія людини в інформаційному суспільстві*. Тези XIII Міжнародної науково-практичної конф. Київ: «Арктур-А», 81-83.

⁵ Балл, Г.О. (2011). Система принципів раціогуманізму. *Психологія і суспільство*, 4, 16-32.

нормативно-репродуктивних і діалогічно-творчих складових. Механізмом оволодіння останніми є діалоги – безпосередні (з учителями, співучнями тощо), опосередковані (з авторами й героями творів культури) і внутрішні»¹.

На відміну від маніпулятивної, гуманістичні комунікативні стратегії, реалізовані через ЗМІ (наприклад, у вигляді та з використання особливостей брендингу та ребрендингу територій), передбачають, що об'єкт формування громадської думки є соціальним суб'єктом, який активно і вибірково сприймає адресовані йому: інформацію, оцінки, міркування, коментарі тощо; інтерпретує їх зміст через призму своїх потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій, набутого життєвого досвіду², а це, як бачимо, повністю збігається в своїх ґрунтовних положеннях із ідеями раціогуманізму.

У висновку можна зауважити, що маніпулятивність певних заходів політичної спрямованості ніколи не поліпшували легітимність влади в бік її підвищення. Саме це стає на заваді сучасному стану легітимізації влади в Україні взагалі та на тимчасово окупованих територіях Сходу. Мова йде про політико-психологічні підходи до демократизації та гуманізації ситуацій, що складаються, через застосування комунікативних стратегій когнітивного та реабілітаційного характеру, що покращують позиції особистості, її позитивну налаштованість та її позиції в політичному спектрі. Такі ж причини зумовлюють і стан довіри до так званих «урядових» засобів масової комунікації, тобто каналів і їх програм, або газет, які відбивають точки зору вищих ешелонів влади. Щодо механізмів формування масової свідомості, то й в умовах кризового суспільства вони зберігають свої політико-технологічні особливості, які були їм притаманні протягом попередніх років. Залишаються протиріччя між соціальними інтересами та можливістю їх задовольнити, правом вибору та можливістю цього вибору, та ін. Лише масова комунікація (а не інформування), заснована на принципах раціогуманізму, може встановити певний баланс й повернути хоча б частину довіри людей до цієї сфери.

References:

1. Ball, H.A. (2009). *Psykholohycheskye pryntsypy sovremennoho humanyzma* [Psychological principles of modern humanism]. *Voprosy psykholohyy*. [Questions of psychology], 6, 3-12. [in Russian].
2. Ball, H.O. (2017). *Ratsiohumanistychna oriyentatsiya v metodolohiyi lyudynoznavstva*. [Ratiohumanistic orientation in the methodology of human studies]. Kyiv.: Vyd-vo PP «SKD». [in Ukrainian].
3. Ball, H.O. (2011). *Systema pryntsypiv ratsiohumanizmu* [The system of principals of ratiohumanism]. *Psykholohiya i suspil'stvo*. [Psychology and Society], 4, 16-32. [in Ukrainian].
4. Bodalev, A.A. (2008). *Psykholohyya massovoy kommunykatsyy* [Psychology of mass communication]. Moscow: Hardaryky. [in Russian].
5. Bodriyar, Zh. (2004). *Symulyakry i symulyatsiya* [Simulacrum and simulation]. Kyiv: Vyd-vo Solomiyi Pavlychko «Osnovy». [in Ukrainian].
6. Dembits'kyi, S., Sereda Yu. (2015) *Symptomatychnyy opytuval'nyk Leonarda Derohatysa (SCL-90-R): validizatsiya v Ukrayini* [Symptomatic questionnaire by Leonard Deogothis (SHIL-90-R): Validation in Ukraine]. *Sotsiolohiya: teoriya, metody, marketynh* [Sociology: theory, methods, marketing.], 4, 40-72. [in Ukrainian].
7. Fond «Demokratychni initsiatyvy» im. I. Kucheriva. *Rezultaty opytuvannya; hruden' 2017*. [I. Kucheriv Democratic Initiatives Foundation (2017) Survey Results; December 2017.] <<http://dif.org.ua/article/rejtingijfojseoj8567547>> (2018, лютий, 20)
8. Habermas, J. (1981) *Theorie des kommunikativen Handelns*. B.2. Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft [Theory of communicative action. B.2. To the Critique of Functionalist Reason]. Frankfurt f. M., (p.184). [in German].
9. Nazaretyan, A.P. (1999) *Vektory ystorycheskoy evolyutsyy. Obshchestv. nauky y sovremennost* [Vectors of historical evolution. Social Sciences and modernity]. 2, 112-126. [in Russian].
10. Suss'ka, O. O. (2001) *Humanizatsiyni zavdannya formuvannya ukrayins'koho informatsiynoho prostoru* [Humanization tasks of formation of Ukrainian informational space]. *Visnyk Derzhavnoyi akademiyi kerivnykh kadrov kul'tury i mystetstv* [The Bulletin of the State Academy of the leading personnel of culture and arts]. 2, 27-38. [in Ukrainian].
11. Suss'ka, O.O. (2009) *Informatsiyna diyal'nist' i problemy stanovlennya osobystosti* [Information activity and problems of personality formation]. *Naukovi zapysky. Seriya «Psykholohiya i pedahohika». Tematychnyy vypusk «Suchasni doslidzhennya kohnityvnoyi psykholohiyi»* [The scientific notes. Series «Psychology and Pedagogy». Thematic edition «Modern Studies of Cognitive Psychology»]. Ostrog: Vyd-vo Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka Akademiya», Vyp.12, 169 -181. [in Ukrainian].

¹ Балл, Г.О. (2011). Система принципів раціогуманізму. *Психологія і суспільство*, 4, 31.

² Суська, О.О. (2001). Гуманізаційні завдання формування українського інформаційного простору. *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, 2, 27-38.

12. Suss'ka, O. O. (2007) *Psykhohiia informatsiynoi diyal'nosti v sferi masovoyi komunikatsiyi: Osnovy formuvannya kryteriyiv informatsiynoho obminu*. Monohrafiya [Psychology of information activity in the field of mass communication: Basics of formation of criteria for information exchange. Monograph]. Kyiv. [in Ukrainian].
13. Suss'ka, O.O. (2013) *Psykhoeekolohiya lyudyny v informatsiynomu suspil'stvi*. Tezy XIII Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konf. (Kyiv. 23-24 travnya 2013 r.) [Psychoecology of a person in the information society. Theses of the XIII International Scientific and Practical Conference (Kyiv, May 23-24, 2013)]. Kyiv, «Arktur-A», (p.81-83). [in Ukrainian].
14. Vasylyuk, F. E.(2003) *Metodolohycheskyy analiz v psykhologiyi* [Methodological analysis in psychology]. Moscow: MHPPU; Smysl. [in Russian].
15. Vasyutyns'kyi, V.O.(2005) *Ynteraktyvna psykhohiia vlady* [Interactive psychology of power]. Kyiv. [in Ukrainian].
16. Vyshnyak, O. (2017) *Zminy osnovnykh parametriv partiynoyi systemy Ukrainy: vid vyboriv 1998-ho do vyboriv 2014-ho*. *Sotsiologhiya: teoriya, metody, marketynh*. [Changes in the main parameters of the party system of Ukraine: from the 1998 elections to the 2014 elections. Sociology: theory, methods, marketing.], 2,167-175. [in Ukrainian].